శ్రీరస్తు

చారుచర్య

అప్పమంత్రి విరచితము

చెన్నపురి:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

All Rights Reserved] [Rs. 0—6—0

పీఠిక

తెనుగుభాషలో వెలసిన కొలది శాస్త్రీయ గ్రంథములలో నీచారుచర్య యొకటి. ఇది వైద్యశాస్త్రమునకు సంబంధించినది. అయిన నావైద్యశాస్త్రమున రోగములను, వానిలక్షణములను వానిచికిత్సలను నౌషధములను తెలుపక, రోగములు రాకుండ మానవు డెట్లు తనయారోగ్యమును కాపాడుకొనుచు, దృఢకాయుడై, చిరజీవిగా నుండగలడో ఆపద్ధతులను దెలుపునదీలఘుకృతి. ఇది కేవలము పద్యమయము శాస్త్రీయ గ్రంథములు కూడ తెనుగున మొదట పద్యమయముగ వెలుగుచుంటచే నిదియును నాదారినే యనుసరించినది. తెనుగులో క్రీ. శ. 1450 కి ముందు వెలసిన శాస్త్రీయగ్రంథములు.

గణితము (Mathematics)

1. సారసంగ్రహగణితము—పావులూరిమల్లన

రాజనీతి (Political Science)

2. నీతిభూషణము—ఆంధ్రభోజుడు
3. నీతిసారము—రుద్రదేవుడు
4. కామందకము—కవిపేరు తెలియదు
5. పంచతంత్రము— ,,

6. పురుషార్థసారము—శివదేవయ్య
7. ముద్రామాత్యము—కవిపేరు తెలియదు
8. బద్దినీతులు లేక నీతిసారముక్తావళి—బద్దెన

మడికిసింగన సకల నీతిసమ్మతములో వానిపేర్కొన్నాడు.

పై 9వ గ్రంథము పూర్తిగ లభ్యమగుచున్నది.

ధర్మశాస్త్రము (Law)

9. విజ్ఞానేశ్వరీయము—కేతన

వ్యాకరణము (Grammar)

10. ఆంధ్రభాషాభూషణము—కేతన

ఛందశ్శాస్త్రము (Prosody)

11. కవిజనాశ్రయము—మల్లియరేచన
12. గోకర్ణచ్ఛందస్సు—గోకర్ణుడు
13. అధర్వణచ్ఛందస్సు—అధర్వణుడు
14. అనంతచ్ఛందస్సు—అనంతుడు

అలంకారము (Poetics)

15. కావ్యాలంకారచూడామణి—విన్నకోట పెద్దన
16. రసాభరణము—అనంతుడు

వైద్యము (Medicine)

17. చారుచర్య—అప్పనమంత్రి (Helth and Hygiene)
18. పశువైద్యము—నారనమంత్రి (Cattle Medicine)

19. అశ్వవైద్యము—(Horses) మనుమంచిభట్టు
వాతావరణము వ్యవసాయము (Meteoroloy & Agriculture)
20. సస్యానందము—దోనయామాత్యుడు
ధాతుశాస్త్రము (Precious metals)
21. రత్నశాస్త్రము—భైరవకవి (Metallurgy)
సాముద్రికశాస్త్రము (Palmistry)
22. సాముద్రికశాస్త్రము—అన్నయమంత్రి
వేదాంతశాస్త్రము (Philosophy)
23. జ్ఞానవాసిష్ఠము—మడికిసింగన

కవి కాలము

ఈగ్రంథరచయిత అప్పనమంత్రిగూర్చి చారుచర్యలో తెలియవచ్చుదానికంటె హెచ్చుగా మన కేమియు తెలియరాలేదు. ఈ చారుచర్యలోగల 35వ పద్యము "కోనకోని కొండముచ్చులు చకోరములున్ శుకశారికావళుల్" అను 35-వ పద్యము మడికి సింగన సకలనీతిసమ్మతములో నుదాహరించినాడు. సింగనకాలము క్రీ. శ. 1490 ప్రాంతము కావున అప్పన యంతకుముందువాడగును.

అనువాదరీతి

మూలశ్లోకములను కొన్నిటిని వేర్వేరుగా చిన్న పద్యములు గాను, 4, 5 శ్లోకములను సీసముగాను వ్రాసి

యున్నాఁడు. మొత్తముపైని యాంధ్రీకరణము బాగుగనున్నది.

మచ్చునకు—

శ్లో. మలినం పరవస్త్రంచ స్త్రీవస్త్రంచ తథైవచ,
ఖండంచ మూషకైర్దగ్ధ మగ్నిదగ్ధంచ వైత్యజేత్.

ఆ. మలినమైన యదియు పరుల గట్టినయది
నితరజనుల యదియు నెలుకపోటు
ఖండమైన యదియు గాలినయదియు వ
ర్జింపవలయుఁ జుమ్ము చీరలందు.

౨౯-వ పద్యము

శ్లో. లోకేఽస్మిన్ మంగళాన్యష్టౌ బ్రాహ్మణో గౌర్హుతాశనః.
హిరణ్యం సర్పిరాదిత్య ఆపో రాజాతథాష్టమః.

క. గోవుం గనకము విప్రుఁడు
పావకుఁడు ఘృతంబు జలము భానుండు ధరి
త్రీవిభుఁ డీయెనిమిదియు శు
భావహములు మంగళాష్టకాఖ్యం జెందున్.

౩౦-వ పద్యము

ఈ గ్రంథముద్రణమునకీ క్రింది ప్రతులు తోడ్పడినవి.

1. తాళపత్రప్రతి (తెనుగు) ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పుస్తక
భాండారము సంఖ్య 3875

2. సంస్కృతము ద్రవ్యగుణరత్నాకరము లేక ద్రవ్యరత్నాకరము.

3. ముద్రితప్రతి శ్రీమాహిష్మతీముద్రాక్షరశాల, ముక్త్యాల, 1922.

పైవానిలో రెండవదియగు ద్రవ్యరత్నాకరమే చారుచర్య యని పేర్కొనబడినది. ఇది 33 వర్గములుగల సంస్కృతగ్రంథము. దీనితో తెనుగు చారుచర్య సరిచూడబడినది. ఈసంస్కృతమూలమును మేము ముద్రించుచున్నారము.

తెనుగున దీనివెనుక వైద్యశాస్త్రగ్రంథములో వేదయ ఆయుర్వేదార్థసారసంగ్రహము అచ్చుకాలేదని వినుచున్నాము. ఈతఁడు ప్రసిద్ధుఁడగు అనంతామాత్యునికొమారుఁడట. దానిని ముద్రించుటకు యత్నించుచున్నాము.

సంస్కృతాంధ్రములలో చారుచర్యలను ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తునుండి సంపాదించి ప్రతులను వ్రాసి పరిష్కరించిన శ్రీయుత చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారికి మేము కృతజ్ఞులము.

ఇట్లు,

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులుఅండ్‌సన్స్.

శ్రీరస్తు

మంత్రియప్పవిరచిత

చారుచర్య

క. ప్రత్యూష బహుళతిమిరా
దిత్యుఁడు శ్రీకీర్తి భారతీసంతత సం
[1]పత్త్యున్నతిప్రదుఁ డగు హరి
నిత్యుఁడు [2]నాగాఖ్యయప్పనికిఁ బ్రియ మొదవన్. 1

ఉ. రాజహితంబుపొందె సుకరం బగువైద్యసునీతి ధర్మని
ర్వ్యాజపథానుసార మగునట్లుగ నిర్జరభాషఁ దొల్లి యా
భోజునిచేతఁ జెప్పఁబడి పొల్పగు నీకృతి నూత్నసత్కళా
భోజుఁడు మంత్రి యప్పన ప్రబుద్ధుఁడుచేసెఁ దెనుంగు
బాసగన్. 2

క. రేపకడ మేలుకొని యఘ
నాపకమతి దంతధావనవిధిజ్ఞుం డై
తాపుణ్యకాష్ఠమున మా
నోపేతుం డగుచు వలయు నొనరింపంగన్. 3

ఆ. ఖదిరమును వటమును గానుఁగ జిల్లేడు
వేము మద్దిజువ్వి వీనియందు

1 పత్యున్నతుండు శ్రీహరి 2 గాంబ

నాగరు చేఁదు కార మొనరిన చెక్కలఁ
దడిపి తోమవలయు దంతములకు. 4

సీ. ఆయురారోగ్యంబు లగుఁ బుద్ధిమామిడి
కణమున శ్రీలక్ష్మి గలుగు మిగుల
పీడ లెల్లను వాయు బీజపూరంబున
రణజయం బొదవుఁ గరంజకమున
విత్తలాభము సంభవించును మారేడు
నొదవు ఘనప్రజ్ఞ యుత్తరేన
నరుచిహరము జాడ్యహరముఁ జేయును జంద్ర
సిద్ధించు నతుల వాక్సిద్ధి జువ్వి

తే. జాజి దాడింబమున దిరిసమున గొడిసె
మొదల నంకోలమునఁ గల్గు మోక్షలక్ష్మి
సింధువారంబునను రావు చెడ్డకలలు
దంతధావనకర్మంబు లింతపట్టు 5

క. ప్రియరుచ్యము కఫపైత్య
క్షయకారి మనఃప్రసన్నకారణము శ్రుతి
ద్వయనాడి శుద్ధికరమును
నయనహితము దంతధావనము మనుజులకున్. 6

చ. తెలియుచు నిద్ర శౌచవిధిఁ దీర్చి యనుష్ఠితదంతకాష్ఠుఁడై
జలశుచిగాత్రుఁడై నియమపద్ధతిఁ గైకొని తాహు
తాగ్నియై, పొలుపగు భక్తి నిష్ఠసురపూజకుఁడై గృహ
కృత్యకారిగావలయుఁ బ్రభాతకాలమున వారిజగర్భకుల
ప్రసూతకిన్. 7

ఉ. అంగసుఖంబు, దుర్గుణము లారయఁ బొందని మందు, మేని
కిన్నరంగు, సుపోషణంబు సుకరంబునఁ బ్రాయము మళ్లి
వచ్చు నభ్యంగన మాచరించుటకు నర్హవిధం బగునుష్ణ
వారిఁ జేయఁ గడునొప్పు నాల్గుగడియల్ జలకంబు యథా
విధిజ్ఞుఁ డై. 8

సీ. పుణ్యనిర్మలతోయముల నొండె నుష్ణోద
కముల నొండెను బ్రయత్నమునఁ జేయు
స్నానంబువలయుఁ; బ్రాతస్స్నానమునఁ జేసి
తొమ్మిది చిల్లులఁ దొరఁగుచున్న
యేహ్యంబు పట్టగు నిమ్మేను శుచి యగు
నంతియకాదు నాప్యాయనంబు
శౌచంబు బలము దుస్స్వప్ననాశంబును
తేజంబు రూపుకాంతియు సుకృతము

తే. నాయు రభివృద్ధియును గల్గునంతమీఁద
సంధ్య నారాధనముచేసి సవితఁ గొల్చి
యగ్ని దేవు నుపాసించు టర్హవిధము
నిజకులాచార మార్గైకనిరతులకును. ౯

క. ఆచారానన్తరమునఁ
బ్రాచి ముడువవలయుఁ గేశపాశంబులఁ గా
లోచితజలముల గరగర
రాచిన కస్తూరి పూయ రమణీయ మగున్. 10

క. పరిమళము గల్గుపూవులు
ధరియింపఁగ దాన చుండు తలఁబట్టదు చె

చ్చరఁ జెమటకంపు తొలఁగును
నరులకు మతి దెలియు ననువు నయనముల కగున్. 11

ఉ. గేదఁగిపువ్వు దాల్చి సుఖింతురు మేలు జవాది పూసి హ్రా
స్వోదముగాఁగఁ గన్నెరులు మొల్లలతో వకుళప్రసూనముల్
జాదులు పాటలంబులును సంపెగలున్ శతపత్రకంబులున్
శ్రీదనరారు భోగులు ధరింతురు కస్తురిఁ గూర్చి వేడుకన్.

క. గోరంటపువ్వు మరువము
చేరిక విరవాజివిరులు చెంగలువలు క
ర్పూరమునఁ గూర్చి ముడుతురు
నారీజనపంచబాణనాగమయప్పా. 13

ఉ. మొల్లలు జాజిక్రొవ్విరులు మొత్తములున్ గరవీరరాజి దా
వెల్ల దొలంకుపువ్వు కురువేరు త్రిదోషహారంబు లారయన్
చల్లఁదనంబు దీన సహజం బగుగొజ్జఁగ నీరు గొంతపైఁ
జల్ల ధరింతు రర్థిమెయి జాణలు వేసవిరాత్రు లెప్పుడున్. 14

క. గురువిందలు గన్నేరులు
పరువపువనమాలికలును పాటలములుని
ర్భరశీతోష్ణంబులు గా
వరయఁగ నవి మేలు ముడువ నంబుదవేళన్. 14

క. పొన్నలు చేమంతులు సుర
పొన్నలు సంపెఁగలు మొగలిపువ్వులు పొగడల్
పన్నుగ హిమమున ముడుతురు
ఇన్నియు నుష్ణంబు లగుట యెఱిఁగిన భోగుల్ 16

సీ. ఘటికాద్వయము దాఁకఁ గంపుజాదులనుండు
విరవాజిమొల్లలు వీనరెట్టి

పొన్నలయం దుండుఁ బొలుపార నొకజాము
మల్లెల నాయినుమాటు దడవు
కరవీరములయందు గురువిందపువ్వులఁ
బొగడల నంతియ ప్రొద్దు నిలుచు
నొకపగల్ రేయును నుండసంపెంగల
వెలయఁ జేమంతి తద్ద్విగుణముండు
తే. దాని యోవర్తు చెంగల్వతావి యునికి
యయిదురాత్రులు గేదంగియందు వలపు
పుడమిఁ గలుగొట్టు సురపొన్నపువ్వులందు
మాన దెప్పుడు గంధంబు మంత్రియప్ప. 17

క. విరవాదులు మొల్లలు క్రొ
వ్విరిజాజులు ముడువ మేలు వెండ్రుకలు గడున్
గరగర నయియుండుతఱిన్
శిరమున నెపుడైన ముడువఁ జెంగలువ దగున్. 18

క. ధర నుష్ణవస్తువులలో
నిరతంబును నుష్ణకరము నేత్రములకు దు
స్తరబాధక మగు మఱిహిత
కరములు గా వనిరి మల్లికాకుసుమంబుల్. 19

ఆ. మైదపువ్వుకంటె మల్లెలకంటెను
బుడమిలోనఁ గీడు పువ్వు లేదు
మొగలిపువ్వుకంటె మొగిఁ జెంగలువకంటె
మేలుపువ్వు పుడమిమీఁద లేదు 20

క. తలమాసినపుడు మల్లెలు
వలయున్ ముడువంగఁ దొంటివారలు కేశం

ముల నూనియ విడువనితఱిఁ
గలుగు హితం బండ్రు కేతకంబుల ముడువన్. 21

మ. అగరుం గుంకుమపువ్వుఁగూర్చి శిశిర వ్యాసంగికాలంబునన్
మిగులం గొజ్జఁగనీరు కప్పురమున న్సేవించి ఘర్మంబునన్
మృగనాభిన్ ఘుసృణంబునం గలిపి యమ్మేఘావళీవేళలం
దగునుద్వర్తనపూర్వకంబున నలందన్ జందనం బిమ్ములన్. 22

క. జలకంబు దీర్చినప్పుడె
వలయున్ దడియొత్తఁ గాంతివచ్చును బిటికా
దులు వొందకుండు గండువు
గలుగదు మఱి దాన నునుపు గాత్రమున కగున్. 23

శా. సీతుంగందువఁ బట్టుచీరలును మాంజిష్ఠంబులున్ దోఁపులున్
వాతశ్లేష్మనివృత్తిహేతువులు, దుర్వారోష్ణకాలంబులన్
జేతోమోదము పైత్యహానియుఁ గడుం జేకూరుఁ జెంగా
వులన్, శ్వేతచ్ఛాయపటంబు లభ్రపట లీవేళం ద్రిదోషఘ్న
ముల్. 24

ఆ. మలిన మైనయదియు మగువ గట్టిన యదియు
నితరజనుల యదియు నెలుకపోటు
ఖండమైన యదియుఁ గాలిన యదియు వ
ర్జింపవలయుఁ జుమ్ము చీరలందు. 25

ఉ. మాసినవానఁ బేఁటయు నమంగళభావము నొందు నంగనా
వాసము గట్ట భాగ్యము నవారితశౌర్యముఁ దప్పుఁ బుణ్య
ముల్, చేసినఁ గోలుపోవు నొరుచీరధరించిన నెల్కపోటుసం
త్రాసముఁ జేయు ఖండపరిధానము జేష్టకుఁ బట్టు మేదినిన్.

క. కాలినచీర ధరించిన
మేలు దొలంగుటయె కాదు మిక్కిలి కీడై
కాలునివశ మగుఁ గావున
వాలాయము దానిఁ బాఱవైవఁగవలయున్. 27

వ. తెవులులు సెందనోడు నధిదేవత లిత్తురు మెచ్చి సంతతో
త్సవములు రత్నభూషణవితానము దాల్పఁగ నట్లు లేనినాఁ
డవయవశుద్ధి హేతు రుచిరాభరణంబులు దాల్పఁగాఁ
దగుఁ, రవణముపొంటె లక్కయును రాగియు నీ డవిగావు
దాల్పఁగన్. 28

క. దానములుచేసి యట స
న్నానంబున దేవపితృసమభ్యర్చనముల్
పూని యొనరించి పిమ్మటఁ
గాని చనఁగవలదు భుక్తి కార్యంబునకున్. 29

క. గోవుం గనకము విప్రుఁడు
పావకుఁడు ఘృతంబు జలము భానుండు ధరి
త్రీవిభుఁ డీయెనిమిదియు శు
భావహములు మంగళాష్టకాఖ్యం బరయన్. 30

క. అవలోకన మభివందన
మవధానముతోడఁ జేసి యర్చించుట భ
క్తివిధిఁ బ్రదక్షిణించుట
యవిరళనియమమున వీనియం దర్హంబుల్. 31

క. కులకాంతచేతఁ దగు క్రియ
నలంకృతం బైన భోజనాగారములో

నెలమిఁ దనబంతిఁ జొట్టలుఁ
జెలులుం దగభోజనంబు సేయఁగవలయున్. 32

క. పెక్కండ్రు లేకయున్నను
నొక్కఁ డిరువురైనఁ బంక్తి నొగిఁ గుడువక తా
నొక్కండ భుక్తి గొను టది
యెక్కుడునింద్య మనిచెప్పి రిద్ధచరిత్రుల్. 33

క. ఇష్టఫలసిద్ధి చేకుఱుఁ
దుష్టియునుం గలుగు పేర్మి దొరయును సుజనో
త్కృష్టుఁ డగు భోజనము వి
స్పష్టముగాఁ జేయునేని బహుజనములతోన్. 38

చ. గొనకొని కొండముచ్చులు చకోరములుం శుక శారి
కావళిఁ, బెనుతురు భూపతుల్ విషము వెట్టినయన్నముఁ
జూచి యొాలిఁ జయ్యన నవి వెండ్రుకల్ విడువ నత్తులు
మూయఁగఁ గూయుచుండఁగాఁ, గని కుటిలప్రయోగములు
గాంచుటకై నృపమంత్రి శేఖరా! 35

తే. మునుపు తియ్యనికూరలు రుచిగొనుట లెస్స
నడుమ నొగరులు చేఁదులు నంజు మేలు
పులుసు లాస్వాదనము సేయవలయుఁ బిదప
భోజనము సేయునపుడును భూమిపతులు. 36

క. అతిమధురము దీపనకర
మతిలవణము నయనకాంతిహర మాహారం
బతితిక్తామ్లము ముదిమికి
నతిశయహేతు వని చెప్పి రాయుర్వేదుల్. 37

తే. దప్పి కుదకంబు మాటికిఁ డొప్పఁ గొనగ
క్షుధకుఁ గూటి మాటుగ నీరు గ్రోలఁ జనదు
గుల్మ మగుభగందరము నం గురువు పుట్టుఁ
జెలఁగి యీరెండు నేరక చేసిరేని. 38

తే. కుడువఁ దొణఁగుచు నీళ్లను గ్రోలెనేని
దీపనము చెడుఁ దద్దయు దేహ మఱుగు
భుక్తిమధ్యోదకము కొంత పుష్టి సేయుఁ
బిదపఁ బానీయ మానుట పెద్ద మేలు. 39

తే. కడుపు నాలుగుపాళ్లనుగా నెఱింగి
రెండుపాళ్లన్నమునను బూరింపవలయుఁ
బానమున నింపఁగా నొకపాలు వలయు
వాయుచలనకు నొకపాలు వలయు నెడము. 40

తే. కుడిచినప్పుడె శయనింపఁ గడుపు పెరుగు
కదలక కెచ్చోటఁ గూర్చున్నఁ గలుగుసుఖము
అల్ల నడ యాడ నాయువు నగ్గలించు
దూర మరిగిన మృత్యువు దోన యరుగు. 41

క. కడుపు కడుఁబిక్కటిల్లినఁ
బొడమును మఱిదప్పి హీనభోజనుఁ డైనన్
బడుగగుఁ గావున సమమగు
కుడుపున నేతెవులు లేక కొలఁది యొడలగున్. 42

క. కుడుచు నతం డైనను బె
ట్టెడు నాతం డైనపుడు డెందము రెండై
కడుఁ గోపముతో నుండినఁ
గుడిచినయన్నంబు కాలకూటముఁ బోలున్. 43

క. కుడిచిన పిమ్మటఁ జేతులు
తుడిచి నియతి వార్చి మధనతోయము నియతిం
బిడిచికొనవలయుఁ గన్నులఁ
బొడమఁగరా దక్షిరోగముల కట్టైనన్. 44

క. దళముగఁ గ్రోలుచు నుండిన
జల మేమియు నాన కున్న జఠరము శిఖి దు
ర్బల మగునన్నం బఱుగదు
పలుమఱు నగు నల్పవారి పానముసేయన్. 45

సీ. కఠినమై దొడ్డచిక్కణమునై వత్సరా
ర్థంబు వోయిన ప్రాఁతదనముగలిగి
యుజ్జ్వలచ్ఛాయమై నొత్తిన తరువాయి
శశమాంసఖండంబుచంద మగుచు
నొగరించుకయు లేక మిగులంగఁ దీపైన
క్రముకంబు లెఱ్ఱనై కమ్మ వలచి
దళ మెక్కి పండిన తాంబూలదళములు
కాలోపలంబులు కాల్చి వడియఁ

గీ. గట్టినటువంటిచూర్ణంబుగా నొనర్చి
భుక్తి ముందర నాలుగుభోజనోత్త
రమున రెండును నటమీఁద రాత్రి నాఱు
మార్లు తాంబూల మొప్పారు మంత్రియప్ప. 46

సీ. పోఁక కు మూఁటి చొప్పునఁ బర్ణములు గూర్చి
తగుఁజేయ రేపటి తమ్ములములు
నాలుగు నైదులు నొలిన కొలఁది మ
ధ్యాహ్న నిశీధినీసమయములను

కాఁచు పథ్యము రేపకడ తమ్ములములతోఁ
దోలిఁ దోలి నొకరెంటఁ గలయవలయు
నంతంత నెక్కించి యటమీఁదఁ జేయుత
మ్ములములయందుఁ గప్పురము మేలు
తోడిమెయును దుదయును బుచ్చి నడిమి యీనె
లేక తడియొత్తి మడఁచిన యాకు లెస్స
ప్రథమరసమును రెండవరసము నుమిసి
యంతమీఁదట రస మాను టమృతసేవ. 47

తాంబూలదళములకు నై
జంబయ్యెను గుణము ఛేదశక్తియుఁ గఫపై
త్త్యంబులఁ జెఱుచుటయును గం
దంబు మొగంబునకు నొసఁగఁ బాఁజాలుటయున్. 48

పూగమునకు గుణములు పై
త్త్యాగదముం జెఱుచుటయును నాఁకలి మృదులీ
లాగతిఁ బుట్టించుటయును
వేగమె దాహంబు నణఁచు విన్నాణంబున్. 49

లఘుకారి క్రిమిదోషవిఘటనసంధాయి
దీపననిర్దోషదీప్తికరము
పాషాణచూర్ణంబు పైత్త్యవాతఘ్నంబు
శంఖచూర్ణము కఫపైత్త్యహరము
చిప్పలసున్నంబు శ్లేష్మంబు హరియించు
గుల్లసున్నము వాతగుణముఁ జెఱుచుఁ
దెలివిచ్చుఁ జాలముత్తియపుసున్నము చూర్ణ
పర్ణ మాయువునకు బాధకంబు

తే. పత్రమూలములను రోగపటల ముండు
నగ్రమది పాపములకెల్ల నాశ్రయంబు
నడిమి యీనియబుద్ధి వినాశకరము
వీని వర్జించి తగఁ జేయు వీడియంబు 50

చ. వదనవికాససౌరభవివర్ధనకారి లసన్మదాపహం
బుదరవిశేషసౌఖ్యకర ముగ్ధతదోషబలప్రహారి స
మ్మదజనకంబు తమ్ములము మానవతీపరిభోగ వేళలన్
మదనపునర్నవీకరణమంత్రము తుల్యమె దాని కెద్దియున్. 51

తే. క్షీరభోజి యై యెపుడు వేగిరముతోడ
తమ్ములముఁ గొన్నఁ గుష్ఠ మాతని నశించు
గడియలోఁ గొన్న మేహంబు గదుసు నౌల
గడియలోఁ గొన్న మూత్రరోగంబు నొందు. 52

సీ. ఒప్పనిగంధంబు నొంద కున్కియు గాదు
మొగమునఁ గలరోగములను జెఱుచుఁ
జెదరని కెంజాయఁ జెందిదంతములు ము
ప్పోర్చువల్లుగఁ జేయు నుదరశుద్ధి
గలిగించుఁ గర్పూరకలితతాంబూలంబు
కఫవాతపైత్యంబు క్రాఁచు భేది
రక్తపైత్యహరంబు రతిసౌఖ్యదము నాసి
కాగదసంతుష్టియకారణంబు

తే. కన్నులకు శైత్య మొనరించుఁ గంఠమునకు
మధురరుచిఁ జేయుఁ బొందించు మంగళములు
దగ్గలుగు జిహ్వ చెడ దెట్టి దప్పియైనఁ
దిమ్ముబమ్ముఁ గప్పూరముతోడి తమ్ములమున. 53

ఆ. క్షయము రక్తపైత్యగతి వెట్టి భ్రమ పాండు
రోగ మక్షిగదము రొమ్ము నొప్పి
కడుపునొప్పి గ్రహణి క్షయకాస గలిగిన
వారు తమ్ము... మ్ము వలదు చేయ. 54

క. పగలును సంధ్యలుం బర్వము
లగుదినములఁ జెలు నుడిగి యర్ధాపురాత్రుల్
మిగులఁగఁ దమకము సేయక
తగు సమ్యోగము లెఱిఁగి తరుణులఁ గవయన్. 55

క. సురతంబు పగలు చేసినఁ
బురుషునియాయువు నశించుఁ బుట్టును బాపో
త్కర మగుసంతతి సంధ్యల
సిరి దొలఁగును బర్వతిథుల సిద్ధము రాత్రిన్. 56

సీ. ....ప్రజనీయులు
తగఁ దన్ను నేలి నాతని పురంధ్రి
బంధువు స్త్రీలు, బ్రాహ్మణోత్తముభార్య
చెలికాసి పడఁతి వీరల దలంప
మాతృసమానలు మనువు దప్పిన యింతి
కన్నియ ముదిసినకాంత రూప
శీలగుణమ్ముల చేత జిక్కి... సంకీర్ణ మైన
మగువయుఁ దనజాతిమాత్రకంటె

తే. నతిశయంబు బగువర్ణంబు నతివ బొగ్గు
చాయ మేనిది కడుఁ బల్లచాయపడఁతి
పెద్దవళులది కడురోగి తద్ద బహుగు
గేడి గు జననంబును వీరిఁ గూడఁ జనదు. 57

చ. నలికపుఁ గౌను చారు జఘనంబును వట్రువ వల్దచన్నులున్
బలుచని దీర్ఘనీలకచభారముఁ జెన్ను మొగంబు వాలుఁగ
న్నులు మెఱుఁగారి సన్నమయి నుప్పగుచామనచాయ
గాత్రమున్, బలితపుసిగ్గు గల్గు నెలప్రాయపుసుందరిఁ బొంద
మేలగున్. 58

తే. మెలఁగునప్పుడు క్రొక్కారుమెఱుఁగువోలెఁ
బ్రాంతమున నిల్చినప్పుడు ప్రతిమఁబోలి
యూరమునను జేర్చినప్పుడు విరులదండఁ
బోలు తిన్ననికామినిఁ బొందమేలు. 59

చ. ఒదవఁగఁ గూర్చి రేసియును నొప్పదు మన్మథకేళి పిమ్మటన్
సుదతులగాత్రముల్ గడిసి సుప్తి యొనర్చిన రాజకోటికిన్
నిదురలఁ జెందియున్న రమణీతిలకంబుల యూర్పుగాడ్పులన్
జెదిరి తొలంగు సంద్రు కదుఁ జేసిన సాధుల మేలి
పుణ్యముల్. 60

మ. ఇరుప్రొద్దున్నరుఁ డల్పభోజి యయి తా నేప్రొద్దు శుద్ధా
త్ముఁడై, చరణత్రాణములందు నేమరక యూజం బర్వ వర్జ్యం
బుగా, వరనారీరత మౌషధంబు క్రియ నిర్వాంఛామతిం
బొంది యొక్కరుఁడున్ నిద్ర భజించు వీతభయుఁ డాఖ్య
గాంచు శ్రీయుక్తుఁడై. 61

ఆ. అవులింత నోర నాఁచి ముక్కునఁ బుచ్చి
వెలయఁ దుమ్ముటట్లు వీడఁ గొలిపి
చరమధాతురక్ష సమ్మతి నొనరించు
సజ్జనుండు వర్షశతము బ్రతుకు. 62

క. పురుషున కెంతయు సత్యమె
పరమం బగుధర్మమైనఁ బ్రాజ్ఞుండై తా
నొరుఁ బొలిగొనియెడు కిల్బిష
కరులయెడన్ బొంకవచ్చు గణకలలామా. 63

ఉ. తాలిమిగల్గి తాఁ బరులదైన్యము వాపుచు శాంతిగల్గి సం
శీలితచిత్తుఁడయ్యుఁ దగ సాహసకార్యము సేయ మైకొనం
జాలి పరోపకారియయి సంపద కుబ్బనియాతఁ డెప్పుడున్
శ్రీలలనాకటాక్ష సరసీరుహధాముఁడు మంత్రిశేఖరా! 64

క. కారణము దైవ మనుచును
బ్రారంభం బుడుగఁ జనదు ప్రభువుల కెందున్
ఊరక తిలలను దైలం
బేరీతిని బడయవచ్చు నిదచరిత్రా. 65

క. వ్యవసాయరహితు సాహస
వివర్జితుని నుచితయత్నవిముఖుని నలసున్
దివిరి సిరి గనయ నొల్లదు
యువతీరత్నంబు వృద్ధునొల్లనిభంగిన్. 66

చ. సముచితయత్నశక్తియుతసాహసుఁడై తగునుత్తముండు ము
ఖ్యము బలహీనసాధనము లారయఁ జెప్పఁగ నేల రెండుపా
దములనె కల్గి యాహనుఁడు దాఁటె సముద్రము కాటిఁజేని
య్యశ్వమునకు నాలుగా ల్గొదవి సన్నపుఁగాల్వయు దాఁటఁ
గల్గునే. 67

మ. గిరులెవ్వారలు ప్రోచి పెంచి రిటు నిర్ఝర్ ముట్టఁగా నేరులె
వ్వారు వాటంబులుగాఁగఁ ద్రవ్వి రి మృగవ్రాతంబు సేవింపఁగే

సరికిం బట్టముగట్టి రెవ్వరు మహైశ్వర్యంబు లుత్సాహులై
తిరు.........మంత్రియప్ప నుతకీర్తి నాగమాంబాసుతా!

ఆ. వర్ధమానులైన వారికి నాపద
హీనజనులకంటె నెక్కు డండ్రు
కచవితానమునకుఁ గాక ఖండన మెందు
చెప్పవెండ్రుకలకుఁ జెప్పఁబడెనె. 69

క. వలనైన కార్యము సామో
క్తులఁ దీఱఁగ దండమునకుఁ దొడఁగఁగ నేలా
పులఖండమునన పైత్యము
పొలియంగా నేల చేఁతిపొట్లరసంబుల్. 70

ఉ. దీనత దోఁచకుండఁ గడుఁ దీ పెసఁగం బ్రియ మాడ నేర్పు
గల్, దానము గల్గియుండు బొగడఁ దగ్గ సహింపమి చాల
మేలు ప్రాణీనిధి నర్తనాఁ బగి నిష్ఠురభాషుఁడు గామి
లెస్స పెంపూన సమర్థుఁ డయ్యు నిలుపోవుట యొప్పును నప్ప
ధీమణీ! 71

తే. ఆత్మకునివలెఁ బాతకుం డయినవాని
నన్యుఁ గొనిగ్గైన వెసఁ దెగటార్పవలయు
ఇంటఁ బుట్టియుఁ గీడైన యెలుకఁ జంపఁ
బిల్లికిని దుగ్ధములుపోసి పెంచుకరణి. 72

క. కారణమున మిత్రులగుట
కారణమున శత్రు లగుట గల దిట్లగుటన్
ధారుణి నెవ్వరు నెవ్వరి
వారునుగా రెల్లవారు వసుపరతంత్రుల్. 73

సీ. పగలు నిద్రింపక పరకాంతఁ గోరక
పరదూషణము లేక పరుల కెపుడుఁ
గీడు చింతింపక కినుకయుఁ గపటంబు
గలుగక చవి యెంత గలిగనేని
పథ్యంబు శుచియును భక్ష్యంబుగాని ప
దార్థంబు మీఁదఁ దత్పరత లేక
బుడుబుడులాడుచుఁ బడఁతుల మొగముల
వెడమాయమాటలు వినఁగఁబోక
తే. పలుకుతటి జడివెట్టక పరుసగాక
బొంకులాడక తన్నుఁ దా బొగడుకొనక
కెలనివారికి మేలైన నెలమిఁ బొందు
మనుజునకు నభ్యుదయ మొందు మంత్రియప్ప. 74

సీ. విద్వన్నుతుండు భారద్వాజగోత్రుఁ డా
పస్తంబసూత్రుఁడు పరమపుణ్య
విమలోజ్జ్వలాంగి గోవిందార్యునకుఁ గుల
ద్వయశిరోభూషణధర్మచరిత
నాగమాంబకుఁ గూర్మినందనుఁ డప్పయ
మణి మౌళిసింగనామాత్యు మేన
యల్లుడు ధార్మికుఁ డనఘుండు శ్రీవల్ల
భాచార్యతమ్ముండు హరిపదాంబు

తే. జాతషట్పదుఁ డుభయభాషాకవిత్వ
మాపవైదగ్ధ్య దప్పనమంత్రివరుఁడు
సంస్కృతంబున నొప్పారు చారుచర్య
తెనుగుచేసె దా నెంతయు తేటపడగ. 75

క. గోవిందార్యుని యప్పన
గావించినచారుచర్య కర్ణాభరణ
శ్రీవిబుధు లందుఁ బడయుచు
భూవలయములోఁ బ్రసిద్ధిఁ బొందెడుగాతన్. 76

ఓమ్ శమ్.

చారుచర్యపద్యలఘుటీక

1. శ్రీకీర్తిభారతీసంపత్త్యున్నతపదుఁడు = లక్ష్మి కీర్తి సరస్వతు లెడ తెగనిసంపద నొసఁగువాఁడు.

2. వైద్యసునీతిధర్మనిర్వ్యాజపథానుసారమగునట్లుగ = వైద్యము మంచి నీతి ధర్మము కపటములేనిదవడి వీనికి తగునట్లుగ, నిర్జరభాషఁ = దేవభాషలో సంస్కృతభాషయందు.

3. అఘనాశకమతిఁ = పాపమును పోఁగొట్టుకొనెడిబుద్ధితో, దంతధావనవిధిజ్ఞుండై = పండ్లుతోముకొనుపద్ధతి నెఱిఁగినవాఁడై, మౌనోపేతుం డగుచు = మౌనముతోఁ గూడినవాఁడై.

4. ఖదిరము = చండ్ర, వటము = మఱ్ఱి.

5. కణము = గుగ్గిలపుచెట్టు, బీజపూరము = మాదీఫలము, కరంజకము = కానుఁగు, దాడింబము = దానిమ్మ, సింధువారంబు = వావిలి.

6. కఫపైత్యక్షయకారి = శ్లేష్మమును పైత్యమును పోఁగొట్టునది, శ్రుతిద్వయనాడిశుద్ధికరము = రెండుచెవ్వులకు నాడులకు శుద్ధిని కలిగించునది, నయనహితము = కన్నులకు మంచిది.

7. తెలియుచు నిద్రఁ = నిద్రనుండి మేలుకొనుచు, శౌచవిధిదీర్చి = మూత్రపురీషములను విడిచి, అనుష్ఠితదంతకాష్ఠుఁడై = పండ్లుతోముకొనినవాఁడై, హుతాగ్నియై = అగ్నిహోత్రమునందు, హోమము చేసినవాఁడై, గృహకృత్యకారి = ఇంటిపనులను జేయువాఁడు, ప్రభాతకాలమున = ప్రాతఃకాలమునందు, వారిజగర్భకులప్రసూతికిఁ = బ్రాహ్మణవంశమునఁ బుట్టినవానికి.

8. అభ్యంగనము = నలుగుపెట్టుకొనుట, జలకంబు = నీరుపోసికొనుట, యథావిధిజ్ఞుఁడై=కార్యవిధానము నెఱిఁగినవాఁడై.

9. తొరఁగుచున్న = కాఱుచున్న, ఏహ్యాంబుపట్టు = అసహ్యమునకు నెలవు, ఇమ్మేను=ఈశరీరము, ఆప్యాయనము = తృప్తినికలిగించునది, ఉపాసించుట=పూజించుట, నిజకులాచారమార్గైకనిరతులకును = తనకులాచారమునందు నిష్ఠకలవారికి.

10. కేశపాశంబులన్=తలవెండ్రుకలను, కరగర=నునుపుగా, రాచిన=మర్దించిన, రమణీయము=అందము.

11. చుండు=తలవెండ్రుకల మొదలఁబుట్టు రోగవిశేషము, మతితెలివియున్=బుద్ధివికసించును, అనువు=మంచి.

12. హృన్మోదముగాఁగ = మనస్సునకు సంతోషము కలుగునట్లుగా, వకుళప్రసూనముల్=పొగడపువ్వులు, పాటలంబులు=కలిగొట్టుపువ్వులు, శతపత్రకంబులున్=తామరపువ్వులును, శ్రీదనరారుభోగులు = ఐశ్వర్యముగలిగిన భోగిపురుషులు.

13. నారీజనపంచబాణ = స్త్రీజనమునకు మన్మథస్వరూపుఁడా!

14. డోలంకు=తొలఁకు-చిమ్ము, అర్థిమెయిన్=ప్రీతితో, బాణలు = సికులు.

15. నిర్జరశీతోష్ణములు=మిక్కిలి చల్లన వెచ్చన అయినవి, అంబుదవేళన్=వర్షాకాలమున.

17. ఇనుమాఱుదడవు=రెండురెట్లు సమయము. తద్ద్విగుణము=దానికి రెండురెట్లు, ఓసర్తు=రెట్టింపు?

19. దుస్తరబాధకము=విశేషమయిన బాధను కలిగించునది.

21. కేతకంబులు=మొగిలిపువ్వులు.

22. శిశిరవ్యాసంగికాలంబునన్ = శిశిరఋతుసమయమునందు, మేదించి-నూరి. ఘర్మంబునన్=గ్రీష్మకాలమునందు, మృగనాభిన్=కస్తూరిని, ఘుసృణము=కుంకుమపుష్పు.

23. పిటికాదులు=కురుపులు మొదలగునవి, గండువు=బొటిమి?

26. తీట=దురద, అంగనావాసము=స్త్రీలు కట్టుకొన్నబట్ట, సంత్రాసము=భయము, జేష్టకుఁబట్టు=అభాగ్యమునకుఁ దావు.

27. కాలునివశము=యమునకు స్వాధీనము, వాలాయము=అవశ్యము తప్పకుండ.

28. తెవులులు=రోగములు, అవయవశుద్ధిహేతురుచిరాభరణంబులు= అవయవములపరిశుద్ధికి కారణమయిన అందమగు అలంకారములు, రవణము= అలంకారము.

29. దేవపితృసమభ్యర్చనముల్=దేవతలకు పితృదేవతలకు పూజలు సేయుట, భుక్తికార్యంబునకున్=భోజనమునకు.

30. కనకము=బంగారము, విప్రుఁడు=బ్రాహ్మణుఁడు, పావకుఁడ= అగ్ని, ఘృతంబు=నెయ్యి, భానుఁడు=సూర్యుఁడు, ధరిత్రీవిభుఁడు=రాజు, శుభావహములు=పుణ్యమును కలుగఁజేయునవి.

31. అవలోకనము=చూచుట, అభివందనము=నమస్కరించుట, అవధానములోడన్=ఏకాగ్రతతో, అర్చించుట=పూజచేయుట, అవిరళనియమమునన్=ఎడతెగని నిష్ఠతో, అర్హంబులు=తగినవి.

32. చుట్టలున్=చుట్టములును.

33. భుక్తిగొనుట=భోజనముచేయుట.

34. పేర్మిదొరయును = గొప్పతనము కలుగును, సుజనోత్కృష్టుఁడగు=సజ్జనులలో గొప్పవాఁడగు, విస్పష్టముగాన్ =అందఱకు తెలియునట్లుగ, బహుజనములతో=చాలమందితో.

35. గొనకొని=యత్నించి, ఓలిన్=వరుసగా, చయ్యనన్=వెంటనే (విషముతోఁ గూడిన అన్నమును జూచినంతనే కొండముచ్చులు వెండ్రుకలు విదుర్చుచు చకోరములు కన్నులు మూయును. చిలుకలు గోరపంకలు కూఁతలు కూయును), కుటిలప్రయోగములు=దుష్టులు రహస్యముగఁ జేయుపనులు.

36. నంజు=నంజుకొనుట, ఆస్వాదనము చేయుట=తినుట.

37. అతిమధురము=మిక్కిలి తియ్యనైనది, అదీపనకరము=జఠరాగ్ని దీప్తి లేకుండ చేయునది, అతిలవణము=చాల ఉప్పనైనది, నయనకాంతిహారము=కన్నులందలి కాంతిని (చూపును) హరించునది, అతితిక్తము=చాల కారము పుల్లన అయినది, ముదిమికి=ముసలితనమునకు, అతిశయహేతువు=ప్రధాన కారణము.

38. దప్పి=దాహము, కూడు=అన్నము, క్రోలఁజనదు = త్రాగఁగూడదు, గుల్మము=భగందరము, అంగురవు=మూలరోగవిశేషములు, నేరక=ఎఱుఁగక.

39. కుడువఁదొడఁగుచు=భోజనము చేయఁబోవుచు, దీపనము=జఠరదీప్తి. కద్దనము=మిక్కిలి, అఱుగు=కృశించును, భుక్తిమధ్యోదకము=భోజనము నడుమ త్రాగెడు నీరు, పిదపన్=భోజనమయిన తరువాత.

40, పానమున=నీరు త్రాగుటచే, వాయుచలనమునకు=గాలికదలుటకు,

41. కుడిచినప్పుడ=భోజనము చేసిన వెంటనే, శయనింపన్=నిద్రించినచో, అల్లనడయాడన్ = మెల్లఁగా తిరిగినచో, అగ్గలించు=అతిశయించు, తోన=కూడనే.

42. పిక్కటిల్లినన్=నిండినను, పొడమును=బయలుదేఱును, హీనభోజనుఁడైనన్ = తక్కువభోజనము చేసినవాఁడయిన, బడుగగున్ = చిక్కిపోవును, కుడుపునన్=భోజనముచే.

43. డెందము రెండై=వేఱుమనస్సుకలవాఁడై.

44. వార్చి=ఆచమనముచేసి, నియతిన్ = తప్పకుండ.

45. దళముగ=హెచ్చుగ, జఠరము శిఖి=జఠరాగ్ని.

45. చిక్కణము=స్నిగ్ధముఁ లేక చెక్క, వత్సరార్ధంబు=సంవత్సరములో సగము,ఆఱుమాసములు, ఒత్తినతఱువాయి=కోయఁగా మిగిలినది. శశమాంసఖండంబుచందంబు=చెవలపిల్లిమాంసము ముక్కవిధము, క్రముకంబులు=పోఁకలు, కమ్మవలిచి=పైపెచ్చుతీసి, దళమెక్కి=దళసరియై

48. సైజంబు=సహజము, భేదశక్తియుఁ=జీర్ణము చేయుశక్తియు.

49. విజ్ఞానంబు=విశేషగుణము.

51. వదనవికాససౌరభవివర్ధనకారి=ముఖమునకు వికాసమును పరిమళమును వృద్ధిపొందించునది, లసన్మదాపహంబు=విశేషమయినమత్తును పోఁగొట్టునది, ఉదరవిశేషసౌఖ్యకరము=కడుపునకు మిక్కిలి సౌఖ్యమును జేయునది. ఉద్ధతదోషబలప్రహారి=పెరిగిన వాతాదిదోషములనుహరించునది, సమ్మదజనకంబు=సంతోషమును కలిగించునది. మానవతీపరిభోగవేళన్ =యువతులతో భోగించు సమయములందు.

53. ఒప్పనిగంధంబు=కూడనివాసన, చెదరనికెంజాయ=పోవనిఎఱ్ఱని కాంతి, ముప్పొర్చునట్లుగ=ముదిమిని సహించునట్లుగ, లేక బాధను సహించునట్లుగ, క్రాఁచు=కరఁగఁజేయును, నాసికాగదసంక్షయకారణంబు=ముక్కులలోని రోగములుపోవుటకు కారణము, త్రిమ్మఁబడును=పోఁగొట్టఁబడును.

57. బొగ్గుచాయమేనిది=బొగ్గువలె నల్లనైనశరీరముకలది, కడుఁబల్లచాయపడఁతి=చాలఎఱ్ఱనైన కాంతిగలస్త్రీ, కడురోగి=హెచ్చురోగముకలది, తద్దబడుగు=చాల చిక్కినది, గేడి=పొడుగుకాళ్లుగలది, గుజ్జు=కడుపొట్టిది.

58. నలికపుఁగొను=సన్ననినడుము, పట్టువల్లచన్నులన్=గుండ్రని

లసిన స్తనములు, దీర్ఘనీలకచభారము=పొడుగైన నల్లని వెండ్రుకలు, చెన్ను మొగంబు=అందమైనముఖము, మెఱుఁగారి=తళుకెక్కి, గాత్రముల్=శరీరమును, బలితపుసిగ్గు=హెచ్చైనసిగ్గు, ఎలప్రాయపుసుందరుల్=యౌవనములోనున్న అందకత్తెలు.

59. క్రొక్కారుమెఱుఁగువోలె=వర్షాకాలపు మెఱుపువలె, ప్రతిమ=బొమ్మ, విరులదండ=పూలదండ.

60. మన్మథకేళిసిమ్మటల్=సంభోగమయినతరువాత, సుదతులగాత్రముల్=స్త్రీల శరీరములు, కలసి=కూడి, సుప్తి=నిద్ర. రమణీతిలకంబులయూర్పుగాడ్పులన్=స్త్రీరత్నముల నిట్టూర్పు వాయువులచే.

62. అంచి=అపి.

63. పొలిగొనియెడుకిల్బిషకరులయెడన్ = ఇతరులను నశింపఁజేయు పాపాత్ములయెడల.

64. శ్రీలలనాకటాక్ష సరసీరుహ ధాముఁడు = లక్ష్మీకటాక్షమునకుఁ బాత్రుఁడు.

66. వ్యవసాయపరిహీనున్ = పని చేయనివానిని, సాహసవివర్జితుని = సాహసమును విడిచినవానిని, ఉచితప్రయత్నవిముఖుని=తగిన ప్రయత్నము చేయని వానిని, తివిరి=పూని సిరి=లక్ష్మి. కవయనొల్లదు=చేరుట కంగీకరింపదు.

70. వలనై=సరిపడినదై, సామోక్తులన్=సామవాక్యములచే, తొడరంగన్=మొదలుపెట్టఁగ, పులఖండము=పటికబెల్లము.

73. వసుపరతంత్రులు=ధనాధీనులు.

74. కినుక=కోపము, చవి=రుచి, జడివెట్టుట=వర్షము కురిపించుట, పరుస=కఠినము, కెలనివారికి=దగ్గరనున్నవారికి, నెలమి=సంతోషము, అభ్యుదయము=అభివృద్ధి.

చెన్నపురి: వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.—1949.